

การบริหารจัดการมรดกทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นชาวจีนไหหลำ
ณ บ้านเกาะแรต อำเภอดอนสัก จังหวัดสุราษฎร์ธานี
MANAGEMENT OF CULTURAL HERITAGE AND LOCAL WISDOM OF HAINAN CHINESE
PEOPLE AT KOH RAT, DONSAK DISTRICT, SURAT THANI PROVINCE

นรา พงษ์พานิช¹, กนกกาญจน์ เมืองแก้ว², และ จารึก อูปลา³

Nara Phongphanich¹, Kanokkarn Mueangkaew² and Jaruek Aupala³

มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี¹, มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์²,

ชาวบ้านบ้านเกาะแรต อำเภอดอนสัก จังหวัดสุราษฎร์ธานี³

Suratthani Rajabhat University¹, Walailak University²,

People, Ban Koh Rat, Donsak District, Surat Thani Province³

E-Mail: Kanokkarn325@gmail.com²

Received 9 June 2022 ; Revised 22 August 2022 ; Accepted 30 June 2023.

บทคัดย่อ

วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อต่าง ๆ ตลอดจนภูมิปัญญาภายในชุมชนที่มีอัตลักษณ์และการสืบทอดต่อเนื่องกันมา เป็นรากฐานสำคัญในการนำไปสู่การบริหารจัดการมรดกทางวัฒนธรรมให้คงอยู่คู่ชุมชน บทความวิชาการฉบับนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการบริหารจัดการมรดกทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นชาวจีนไหหลำ ณ บ้านเกาะแรต อำเภอดอนสัก จังหวัดสุราษฎร์ธานี โดยพบว่า การมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการมรดกทางวัฒนธรรมเป็นกลไกสำคัญที่ช่วยให้การบริหารจัดการมรดกทางวัฒนธรรมสำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี ที่ประกอบไปด้วยแนวทางในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน แนวทางในการอนุรักษ์พัฒนาพื้นที่ว่างสาธารณะและลานชุมชน และแนวทางในการอนุรักษ์และส่งเสริมมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ดังนั้นแนวทางเหล่านี้จะเป็นแนวทางในการบริหารจัดการมรดกทางวัฒนธรรมบนพื้นฐานทรัพยากรที่มีอยู่อย่างหลากหลายของบ้านเกาะแรต เพื่อให้มรดกทางวัฒนธรรมเหล่านั้นคงอยู่คู่กับชุมชนต่อไปอย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: การบริหารจัดการมรดกทางวัฒนธรรม, ภูมิปัญญาท้องถิ่น, ชาวจีนไหหลำ, บ้านเกาะแรต

Abstract

Culture, traditions, beliefs, as well as wisdom within the community that have their identity and succession are important foundations for the management of cultural heritage to remain with the community. This academic article aims to study the management of cultural heritage and local wisdom of Hainan Chinese people at Ban Koh Rat, Donsak District, Surat Thani Province. The results showed that participation in cultural heritage management is an important mechanism for successful cultural heritage management, which consists of guidelines for the management of natural resources and the environment of the community, guidelines for conservation and development of public spaces and community courtyards, and

guidelines for the conservation and promotion of intangible cultural heritage. Therefore, these guidelines will be guidelines for cultural heritage management based on the diverse resources of the Ban Koh Rat, in order for those cultural heritages to remain with the community in a sustainable way.

Keywords: Cultural Heritage Management, Local Wisdom, Hainan Chinese People, Koh Rat

บทนำ

สังคมไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันมีประวัติความเป็นมาที่ยาวนานนับเนื่องมาแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ย้อนหลังไปหลายร้อยปีมาแล้วและมีพัฒนาการสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน ทั้งยังปรากฏหลักฐานมรดกทางวัฒนธรรมทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรมที่ล้วนส่งผลให้สังคมไทยเกิดการพัฒนามั่นคงมาทุกยุคทุกสมัย มรดกทางวัฒนธรรมของไทยมีความหลากหลายอย่างมากโดยได้สร้างสรรค์ขึ้นมาจากพื้นฐานความเชื่อและศรัทธาในศาสนาและวิถีของกลุ่มชาติพันธุ์ที่ต่างกันตลอดจนความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับกลุ่มชนต่าง ๆ ที่กระจายอยู่ในภูมิภาคเอเชียก็สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างผสมผสานกลมกลืนนำมาซึ่งเอกลักษณ์และอารยธรรมของคนในชาติ ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของกระแสการพัฒนาทางเศรษฐกิจสังคมเทคโนโลยีของโลกทำให้แหล่งมรดกวัฒนธรรมของชาติอยู่ในภาวะเสี่ยงต่อการถูกทำลายทั้งในด้านกายภาพและคุณค่าอันควรแก่การอนุรักษ์ ทำให้มรดกทางวัฒนธรรมหลาย ๆ แหล่งถูกทำลายหรือเปลี่ยนแปลงให้ด้อยคุณค่าลงไป จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่แหล่งมรดกวัฒนธรรมในประเทศไทยจะต้องมีแนวทางการอนุรักษ์และบริหารจัดการที่มีความหลากหลายและเหมาะสมมากยิ่งขึ้น จากการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนโดยเฉพาะอย่างยิ่งภาคประชาชนที่อยู่ในแหล่งมรดกวัฒนธรรมนั้น ๆ (Ngampit, 2000)

การบริหารจัดการมรดกทางวัฒนธรรมนั้นสามารถกระทำได้อย่างหลากหลาย อาทิ การบริหารจัดการมรดกทางวัฒนธรรมเชิงพื้นที่ การบริหารจัดการมรดกทางวัฒนธรรมที่สามารถจับต้องได้ เป็นต้น ยกตัวอย่างเช่น ชุมชนกุฎีจีนเป็นชุมชนที่มีชาวจีนอพยพมาตั้งถิ่นฐานตั้งแต่สมัยอยุธยา ก่อให้เกิดความหลากหลายทางวัฒนธรรมมากมายไม่ว่าจะเป็นสถาปัตยกรรม เครื่องใช้ต่าง ๆ ล้วนแล้วแต่บ่งบอกถึงประวัติความเป็นมาของชาวจีนตั้งต้นได้เป็นอย่างดี ต่อมาชุมชนตลาด 100 ปีได้มีชาวจีนรวมถึงชาวเวียดนามอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในบริเวณดังกล่าวทำให้เกิดเป็นชุมชนพหุวัฒนธรรม ชุมชนดังกล่าวนี้ได้มีการอนุรักษ์เครื่องใช้ สถาปัตยกรรม โบราณสถานมากมายของบรรพบุรุษในอดีตเอาไว้ (Jitdarom, 2013) ซึ่งในปัจจุบันชุมชนได้มีการบริหารจัดการมรดกทางวัฒนธรรมโดยการยกระดับชุมชนเป็นชุมชนท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เป็นต้น มรดกทางวัฒนธรรม หมายถึงผลงานที่เกิดจากการสร้างสรรค์ การประดิษฐ์ การคิดค้นในสิ่งที่ดีงามทั้งในรูปแบบที่จับต้องได้ (สัมผัสได้) และจับต้องไม่ได้ (สัมผัสไม่ได้) แล้วเรียนรู้สืบทอดต่อกันมา รวมถึงสิ่งที่ยังคงเหลือเป็นหลักฐานให้เห็นในปัจจุบัน ได้แก่ งานสถาปัตยกรรมและงานศิลปกรรมต่าง ๆ โดยแบ่งเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้และมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ กล่าวคือมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ (Tangible Cultural Heritage) คือสถานที่หรือวัตถุที่เกิดขึ้นจากฝีมือการประดิษฐ์ คิดค้น การดัดแปลง การอยู่อาศัย หรือใช้ประโยชน์จากมนุษย์ สามารถเห็นและจับต้องได้ อาจเป็นการใช้ประโยชน์เพียงชั่วคราวระยะเวลาหนึ่งแล้วทิ้งร้างไป หรือใช้ประโยชน์มาจนถึงปัจจุบัน (UNESCO, 2017)

มรดกทางวัฒนธรรมประเภทนี้ ได้แก่ โบราณวัตถุ โบราณสถาน ศิลปวัตถุ งานจิตรกรรม งานศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน เป็นต้น มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (Intangible Cultural Heritage) คือภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ได้แก่ ความคิด ความรู้ ความเชื่อ ศาสนา จารีต ประเพณี ขนบธรรมเนียม แบบแผน ข้อ

ปฏิบัติในกลุ่มสังคมหรือชุมชน ได้รับการยอมรับและถือปฏิบัติสืบต่อกันมาเป็นสิ่งที่มองไม่เห็นแต่จะสัมผัสได้ทางประสาทสัมผัสอื่น ๆ แสดงออกในรูปแบบของการปฏิบัติ ได้แก่ พิธีกรรม ทางศาสนา การพูดหรือสื่อภาษา การเขียนหรือจารึก การร้อง-เล่นดนตรีเป็นสื่อทำนองออกมาเป็นเสียง ฯลฯ ซึ่งมรดกทางศิลปวัฒนธรรมประเภทนี้แบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม คือขนบธรรมเนียมประเพณี ภาษาและวรรณกรรม และมรดกทางวัฒนธรรมประเภทสร้างความบันเทิงในแก่ชุมชน บ้าน หรือ ในหมู่บ้าน เหล่านี้ล้วนเป็นสิ่งที่ช่วยให้ชุมชนเจริญเติบโตมาบนรากฐานวัฒนธรรมที่มีความเข้มแข็ง (Srisak, 2004)

อย่างไรก็ตามการบริหารจัดการมรดกทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญายังสะท้อนให้เห็นถึงความงดงามและแสดงถึงอัตลักษณ์อันสวยงามของชุมชนเอาไว้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นอีกสิ่งหนึ่งที่ควบคู่มากับวัฒนธรรมท้องถิ่นเสมอ ดังนั้นในบทความนี้จะนำเสนอการบริหารจัดการมรดกทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นชาวจีนไหหลำ ณ บ้านเกาะแรต อำเภอดอนสัก จังหวัดสุราษฎร์ธานี โดยมีเนื้อหาสาระประกอบด้วยบทนำ รู้จักบ้านเกาะแรต อำเภอดอนสัก จังหวัดสุราษฎร์ธานี ที่มาและแนวคิดในการบริหารจัดการมรดกทางวัฒนธรรม ความหมายของมรดกทางวัฒนธรรม ความเชื่อและประเพณีต่าง ๆ ภายในบ้านเกาะแรต และภูมิปัญญาท้องถิ่นและแนวทางการบริหารจัดการมรดกทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นบ้านเกาะแรต

รู้จักบ้านเกาะแรต ตำบลดอนสัก อำเภอดอนสัก จังหวัดสุราษฎร์ธานี

“เกาะแรต” เกาะเล็ก ๆ ที่หลบซ่อนอยู่ในอ้อมกอดแห่งท้องทะเลปากฝั่งอ่าวไทย ซึ่งถือเป็นหนึ่งในจำนวน 108 เกาะของ “จ.สุราษฎร์ธานี” บ้านหลังใหม่อันแสนสงบสุขบนแผ่นดินสยามของเหล่าบรรดาชาวจีนเมื่อครั้งที่อพยพมาจากเกาะไหหลำ ซึ่งยาวนานผ่านกาลเวลามานับร้อย ๆ ปีที่ชาดการบ้านทีกเอาไว้เป็นตัวหนังสือ เกาะแรตหมู่บ้านชาวเกาะเล็ก ๆ มีเนื้อที่ราว ๆ 50 ไร่เส้นรอบวงแค่เพียงราว ๆ 1 กิโลเมตร ตั้งอยู่ในหมู่ที่ 3 ตำบลดอนสัก อำเภอดอนสัก จังหวัดสุราษฎร์ธานี ลักษณะเป็นพื้นที่ปิดทั้งอยู่ห่างไกลจากเมืองใหญ่และความเจริญแห่งการพัฒนาบ้านเมืองมานานหลายยุคสมัย ในอดีตผู้คนจากต่างถิ่นไม่มากนักที่จะรู้จักกล่าวถึงหรือผ่านมาเยือนจะมีบ้างคนไทยที่มาอยู่กินและติดต่อค้าขายกับชาวจีนไหหลำที่นี่ โดยชื่อเดิมของเกาะแรตที่ชาวจีนไหหลำตั้งไว้คือ 铁丁อ่านว่า อี้เต็ง แต่มักจะเรียก อี้เต็งโพ แปลว่าหาดตะเกียงโพ แปลว่าหาดเพราะสมัยก่อนที่นี่มีหาดทรายสวยเห็นได้ชัดเจน (Jaruek, 2021)

ต่อมาได้เปลี่ยนมาเรียก “เกาะแรต” ด้วยเหตุที่ว่าเมื่อชาวจีนเริ่มติดต่อกับคนไทยจากภายนอกเกาะ บางครั้งคนไทยก็มาค้าขายมาเยี่ยมเยือนเพื่อนชาวจีนที่เกาะแรต ถูกเรียกว่า “อี้เต็ง” คนไทยไม่เข้าใจถึงความหมายและเรียกค่อนข้างยากอีกด้วย ชาวจีนก็พยายามอธิบายให้คนไทยฟังเพื่อจะได้รู้ความหมายจนถูกต้องความหมาย คนไทยเลยตีความว่าเป็นแสงแดดจึงเรียกว่าเกาะ “แดด” หรือ “เกาะแห่งแสงแดด” แต่ได้เปลี่ยนจากคำว่า “เกาะแดด” มาเป็น “เกาะแรต” อย่างทุกวันนี้ก็เพราะว่าชาวจีนหลายคนออกเสียงตัว “ด” ไม่ชัด และออกเสียงเพี้ยนเป็นตัว “ล” แทนเลยเรียกเป็นเกาะ “แหลด” เวลาผ่านไปทำให้เรียกเพี้ยนจนกลายเป็นเกาะ “แรต” อย่างที่เรียกกันมาจนถึงทุกวันนี้ (Nara, 2020)

จากการที่เป็นชุมชนที่มีประวัติศาสตร์มาอย่างยาวนานย่อมส่งผลให้เกิดมรดกทางวัฒนธรรมที่หลากหลายทั้งเชื้อชาติและชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ในบ้านเกาะแรต การบริหารจัดการมรดกทางวัฒนธรรมนั้นจึงเป็นสิ่งที่จำเป็นอย่างมากในการคงไว้ซึ่งเอกลักษณ์และอัตลักษณ์ของชุมชน ดังนั้นการบริหารจัดการมรดกทางวัฒนธรรมนั้นช่วยให้ชุมชนที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรมได้อนุรักษ์และรักษาไว้ซึ่งประวัติศาสตร์ของชุมชนต่อไป ทั้งนี้บ้านเกาะแรตเป็นชุมชนที่เป็นที่อยู่อาศัยของชาวจีนไหหลำที่อพยพมาจากประเทศจีนในอดีตทำให้เกิดเป็นวัฒนธรรม ประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่นต่าง ๆ มากมาย

ที่มาและแนวคิดในการบริหารจัดการมรดกทางวัฒนธรรม

มรดกทางวัฒนธรรม (Cultural Heritage) เป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างหรือคิดค้นขึ้นมาตั้งแต่ในอดีต และได้ตกทอดหรือสืบทอดจากชนรุ่นหนึ่งมาสู่อีกรุ่นหนึ่ง เช่น โบราณสถาน โบราณวัตถุเพลงพื้นบ้าน ภาษา หรือขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ ด้วยเหตุนี้คำว่า “มรดกทางวัฒนธรรม” จึงมีลักษณะพิเศษเพิ่มขึ้นจากคำว่า “วัฒนธรรม” โดยทั่วไปตรงที่เรื่องของระยะเวลาในการดำรงอยู่และการตกทอดหรือสืบทอดเข้ามาเกี่ยวข้องด้วยเนื่องจากเป็นสิ่งที่ได้รับการยอมรับว่าเป็นสิ่งที่ทรงคุณค่าแสดงให้เห็นถึงความเป็นเอกลักษณ์หรืออัตลักษณ์ของสังคมนั้น ๆ โดยนำมาซึ่งความภาคภูมิใจของคนในสังคม และพร้อมที่จะรักษาธำรงไว้ตลอดจนตกทอดหรือสืบทอดต่อไป ทั้งนี้ลักษณะของมรดกทางวัฒนธรรมประกอบด้วยเป็นสิ่งบ่งชี้ความต้องการของคนในสังคม เป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างหรือคิดค้นขึ้นเองจากการเรียนรู้และถ่ายทอด เป็นสิ่งที่คนในสังคมประพฤติปฏิบัติร่วมกันหรือประพฤติปฏิบัติตามกันอย่างต่อเนื่องเป็นสิ่งที่สามารถปรับเปลี่ยนหรือเปลี่ยนแปลงไปได้ตลอดเวลา และเป็นสิ่งที่ทรงคุณค่าและดำรงอยู่ตั้งแต่ในอดีตและตกทอดหรือสืบทอดมาสู่คนรุ่นหลังในปัจจุบัน เป็นต้น (Kaminee, 2008)

หากพิจารณาแง่มุมความสัมพันธ์ระหว่างภูมิปัญญาและวัฒนธรรมย่อมมีความสัมพันธ์กับมรดกทางวัฒนธรรม เพราะปัจจัยเหล่านี้ล้วนก่อให้เกิดคุณค่าทางทรัพยากรทางธรรมชาติอันเป็นเอกลักษณ์และมีคุณค่าในฐานะที่เป็นเครื่องแสดงออกถึงรากฐานและความเป็นมาของชาติบ้านเมือง ซึ่งสมควรที่จะช่วยกันดูแลรักษาไว้เพื่อให้เป็นมรดกของคนในชาติใช้ประโยชน์และเพื่อให้คนในโลกได้ชื่นชม อีกทั้งคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรม ล้วนแต่มีคุณค่าและหาได้ยากยิ่งของชุมชน จึงมีความจำเป็นที่ต้องช่วยรักษามรดกทางวัฒนธรรมที่มีคุณค่าที่สะท้อนให้เห็นถึงพัฒนาการของวิถีชีวิต (Phumpanyathai, 2015) จึงนำไปสู่การบริหารจัดการมรดกทางวัฒนธรรมด้วยกันทั้งสิ้น

การบริหารจัดการมรดกวัฒนธรรม หมายถึงกระบวนการคุ้มครองและการจัดการองค์ประกอบที่หลากหลายของมรดกวัฒนธรรมให้ดำรงคุณค่าไว้ เพื่อสร้างความเข้าใจและทำให้เกิดความตระหนักในคุณค่าทางวัฒนธรรมโดยคำนึงถึงความสอดคล้องเหมาะสมกับสภาพการณ์ของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป (Thananan, 2021) การบริหารจัดการมรดกทางวัฒนธรรมจึงเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นในหลายมิติในชุมชนมากยิ่งขึ้นไม่ว่าจะเป็นด้านภูมิปัญญา วัฒนธรรมและประเพณี ประวัติศาสตร์ชุมชน หรือวิถีชีวิตของคนในชุมชน จึงก่อให้เกิดเป็นคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรมที่ต้องรักษาไว้ กล่าวคือคุณค่าและความสำคัญของมรดกวัฒนธรรมนั้นเป็นสิ่งที่แสดงถึงคุณค่าความงามแสดงถึงที่มาลักษณะสังคมหรือลักษณะอื่น ๆ ที่มีต่อชุมชนเจ้าของมรดกวัฒนธรรม ซึ่งถูกกำหนดโดยปัจเจกบุคคล กลุ่ม หรือชุมชนเจ้าของมรดกจะเป็นผู้ตัดสินว่าทำไมมรดกวัฒนธรรมนั้นจึงมีคุณค่าและมีคุณค่าอย่างไร เนื่องจากแต่ละวัฒนธรรมจะมีพื้นฐานทางสังคม สภาพแวดล้อมแตกต่างกันออกไป

คุณค่าของวัฒนธรรมสามารถแบ่งได้เป็น 4 ประการด้วยกัน ได้แก่ (1) คุณค่าเชิงสัญลักษณ์ (Symbolic Value) เป็นคุณค่าที่แสดงถึงความเป็นเอกลักษณ์เป็นตัวตนของสังคม เป็นเครื่องหมายที่แสดงถึงความแตกต่างของคนในแต่ละสังคม ซึ่งสามารถแสดงออกได้หลายรูปแบบ โดยแบบแรกเป็นรูปแบบแบบนามธรรม เช่น บุคลิกภาพของคนในสังคม ความรู้ทัศนคติความสามารถ เป็นต้น หรืออาจแสดงออกมาเป็นรูปธรรมได้ เช่น การแต่งกายการสร้างบ้านเรือน เป็นต้น (2) คุณค่าเชิงวิชาการ (Informational Value) เป็นคุณค่าที่แสดงถึงมรดกวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่แหล่งข้อมูลและองค์ความรู้ที่มนุษย์สามารถนำไปเรียนรู้ได้ คุณค่าด้านนี้เกิดจากการศึกษาวิจัยอย่างเป็นระบบผ่านกระบวนการที่เหมาะสมน่าเชื่อถือจนสามารถเป็นแหล่งศึกษาได้ (3) คุณค่าเชิงสุนทรียศาสตร์ (Aesthetic Value) เป็นคุณค่าเชิงความงาม ศิลปะ และจิตใจ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับ พื้นฐานความชอบของแต่ละบุคคล คุณค่าประเภทนี้จึงมักเป็นแรงบันดาลใจให้เกิดการสร้างสรรคสิ่งต่าง ๆ ให้เกิด

ประโยชน์ต่อสังคม และ (4) คุณค่าเชิงเศรษฐกิจ (Economic Value) เป็นคุณค่าที่นำมาวัดกวีณธรรมมาก่อนให้เกิดประโยชน์ในรูปแบบตัวเงินเพื่อผลประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจ ซึ่งอาจเกิดจากการที่แปลงจากคุณค่าด้านอื่น ๆ เพื่อแลกกับประโยชน์ด้านเศรษฐกิจด้วยเช่นกัน (Sucheve, 1957)

ดังนั้นการบริหารจัดการมรดกทางวัฒนธรรมมีแนวคิดและที่มาจากรากฐานความเป็นอยู่ของคนในชุมชน โดยอาศัยทรัพยากรที่มีอยู่ภายในชุมชนตลอดจนความรู้ ภูมิปัญญาที่ได้รับการสืบทอดต่อกันมา นอกจากนั้นยังมีแนวคิดและทฤษฎีต่าง ๆ มาจากการรวบรวมข้อมูลของในหลาย ๆ ภาคส่วนตามที่ได้กล่าวไปข้างต้น ส่งผลให้เกิดเป็นแนวคิดและที่ของการบริหารจัดการมรดกทางวัฒนธรรม เช่นเดียวกันกับบ้านเกาะแรตที่อาศัยความรู้ทางวิชาการในเรื่องของการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมในการบริหารมรดกทางวัฒนธรรมภายในชุมชนของตน อย่างไรก็ตามวัฒนธรรมจะยังคงอยู่ได้นั้นขึ้นอยู่กับความร่วมมือของคนในชุมชนตลอดจนการเห็นถึงคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรมนั้น ๆ อีกด้วย

ความหมายของมรดกทางวัฒนธรรม

วัฒนธรรมและประเพณีเป็นบ่อเกิดของชุมชนในแต่ละพื้นที่ ซึ่งช่วยหลอมรวมเอาภูมิปัญญาท้องถิ่น ผลงานต่าง ๆ ที่สืบทอดจากรุ่นสู่รุ่นก่อเกิดเป็นชุมชนที่มีรากฐานของประวัติศาสตร์มาอย่างยาวนาน เช่นเดียวกันกับหลาย ๆ ชุมชนที่ได้ชื่อว่าเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของไทย อาทิ ชุมชนบ้านเชียง ภาคอีสาน ชุมชนล้านนา ภาคเหนือ เป็นต้น เหล่านี้ล้วนแล้วแต่สะท้อนให้เห็นถึงภูมิหลังของแต่ละชุมชนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันเห็นถึงการเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย การคงไว้ซึ่งมรดกทางวัฒนธรรมที่สำคัญของชุมชนนั้นเป็นสิ่งที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์และรักษา ฉะนั้นแล้วมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนส่งผลให้รากฐานของชุมชนตลอดจนวิถีชีวิตของชาวบ้านภายในชุมชนนั้นเข้มแข็งและไม่ถูกกลืนกลายเข้ารวมกับยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วในปัจจุบัน มรดกวัฒนธรรม หมายถึงผลงานที่สร้างสรรค์ของชนในชาติที่เป็นสมบัติทางวัฒนธรรมอันทรงค่าที่สืบทอดมาจากรุ่นหมายรวมถึงทรัพยากรที่มนุษย์ได้สร้างขึ้นสะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมที่มีอัตลักษณ์และควรค่าแก่การสืบสานต่อไปในอนาคต (Tanick, 2007)

นอกจากนี้มรดกทางวัฒนธรรมยังหมายรวมถึงโบราณสถานซึ่งโบราณสถานในที่นี้คืออสังหาริมทรัพย์ทั้งที่เป็นสิ่งก่อสร้างและสถานที่ซึ่งโดยอายุหรือโดยลักษณะแห่งการก่อสร้างหรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติของอสังหาริมทรัพย์นั้นหรือเกี่ยวกับวัตถุที่พบอยู่ในอสังหาริมทรัพย์นั้นเป็นประโยชน์ทางศิลปะ สถาปัตยกรรม วัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ โบราณคดีวิชาการ หรือสังคม อีกทั้งรวมถึงการอนุรักษ์ หมายถึงการดูแลรักษาเพื่อให้คงคุณค่าไว้โดยการอนุรักษ์แหล่งมรดกวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องแต่ละแหล่งนั้นอาจทำได้ด้วยการป้องกัน การสงวนรักษา การบูรณะ การปฏิสังขรณ์ หรือการประยุกต์การใช้สอย ทั้งที่เป็นสิ่งก่อสร้าง และองค์ประกอบของสภาพโดยรอบที่มีความเกี่ยวข้องกันในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของมรดกที่มีคุณค่าทางวัฒนธรรม (Office of the National Education Commission, 1999)

จากที่กล่าวไปข้างต้นเห็นได้ว่ามรดกทางวัฒนธรรมมีหลากหลายความหมาย หลากหลายองค์ประกอบ หลากหลายรูปแบบด้วยกัน ซึ่งบทความนี้ได้อธิบายถึงความหมายต่าง ๆ ของมรดกทางวัฒนธรรม ดังนั้นผู้เขียนจึงสรุปได้ว่ามรดกทางวัฒนธรรม หมายถึงวัฒนธรรมอันทรงคุณค่าที่ตกทอดมาจากรุ่นสู่รุ่น หมายรวมถึงทรัพยากรที่มนุษย์สร้างขึ้น ซึ่งเป็นทรัพยากรที่ไม่สามารถหาทดแทนได้เหล่านี้ล้วนแต่เป็นสัญลักษณ์ที่สะท้อนให้เห็นถึงความโดดเด่นในวัฒนธรรมและอัตลักษณ์ของพื้นที่ในอดีตตลอดจนนำไปสู่แนวทางหรือวัตถุประสงค์ในการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมเพื่อเสริมสร้างรากฐานและคงไว้ซึ่งวัฒนธรรมและประเพณีที่ดั่งามของชุมชนท้องถิ่นสืบไป

ความเชื่อ และประเพณีต่าง ๆ ภายในบ้านเกาะแรต

เดิมทีก่อนที่จะเริ่มสร้างศาลเจ้าขึ้นมาชาวโหล่ต้องการจะหันหน้าไปทางด้านทิศตะวันออก อาจจะด้วยความเชื่อเรื่องฮวงจุ้ยที่ว่า ทางทิศตะวันออกเป็นทิศแห่งโชคลาภและความโชคดีและสัตว์มงคลที่ประจำอยู่ด้านทิศตะวันออกก็คือมังกรเขียว (ธาตุไม้ แทนฤดูใบไม้ผลิซึ่งก็เป็นฤดูแห่งการเริ่ม ต้นใหม่ของชีวิต) มังกรก็ยังเป็นสัตว์มงคลของชาวจีนมาตั้งแต่สมัยโบราณทั้งนี้ยังใช้เป็นสัญลักษณ์แทนชาวจีนอีกด้วย หรือเพราะต้องการจะหันหน้าศาลเจ้ารับแสงจากดวงอาทิตย์ซึ่งเป็นเสมือนแสงที่ให้พลังแห่งชีวิตก็เป็นได้ แม้แต่การแห่เทพเจ้ารอบเกาะแรตก็ยังไม่ต้องไปทางทิศตะวันออกก่อนเลย แต่ก็เพราะด้วยเหตุว่า “แหลมลิ้น” ซึ่งมีลักษณะเป็นสามเหลี่ยมยื่นออกมาเหมือนตะปูคอยทิ่มแทงตรงมายังเกาะแรต ชาวโหล่สมัยนั้นจึงต้องใช้วิธีปรับแก้ฮวงจุ้ยด้วยการหันหน้าของศาลเจ้าไปปรับไว้ เสมือนเป็นการให้บรรดาเทพเจ้าซึ่งประทับอยู่ในศาลเจ้า คอยสู้รบกับสิ่งไม่ดีที่จะเข้ามายังเกาะแรตจากทางแหลมลิ้นนั่นเอง ดังนั้นจึงส่งผลให้เกิดเป็นประเพณีและเทศกาลต่าง ๆ ขึ้นมากมายภายในชุมชนแห่งนี้ ซึ่งสามารถสรุปประเด็นการค้นพบ (Jaruek, 2021) ดังต่อไปนี้

พิธีเงาแต่ตำข้าว หรือ พิธีไหว้ด้วยชา 5 จอก และเหล้า 3 จอกแต่จะมีเครื่องเซ่นอื่นด้วย คือหัวหมูต้ม 1 ชุด, ไก่ต้ม 1 ตัวพร้อมเครื่องในครบ, “ด้าแด่” หรือ เครื่องเซ่นทั้ง 3 คือ สัตว์ทะเล 3 ชนิด, ปู, ปลา, อย่างละ 3 ตัว และกุ้ง, หอยแครงด้วย(ถ้ามี) ทุกอย่างต้องต้มทั้งตัวให้สุกต่าง ๆ ครบถ้วน, ไก่ขุนหรือไก่ต้ม 30 ฟอง, ข้าวจีหรือซาลาเปา 30 ลูก กับขนมอื่นอีก 2 ชนิด, ข้าวสวย 3 ถ้วย, ผลไม้ 3 ชนิด พิธีนี้ผู้ที่มศักดิ์เท่าหรือสูงกว่า (กง, แนน, แด่, นิน หรือ ปู่, ย่า, ตา, ยาย, พ่อ, แม่, ลุง, ป้า, น้า, อา) ห้ามไหว้ผู้ตายให้ไหว้ได้เฉพาะ (พี่, น้อง, ลูก, หลาน) เท่านั้น และไหว้ตามลำดับอาวุโสลงมา

ด้านเซ้ท พิธีไหว้ป้ายวิญญาณหรือรูปที่บ้านหลังจากฝังศพเป็นพิธีโบราณเป็นขั้นตอนสุดท้ายในพิธีกรรมงานศพ ซึ่ง 6 วันแรกหลังจากฝังศพจะไหว้ด้วยชา 3 จอก เหล้า 3 จอก รูป 1 ดอก ทุกเช้าเย็น เมื่อถึงเที่ยงคืนของวันที่ 7 ก็ไหว้เหมือนเดิมแต่เพิ่มไก่ต้ม 1 ตัวพร้อมเครื่องในครบ ขนม 3 อย่าง ข้าวสวย 3 ถ้วย ผลไม้ 3 ชนิด และเชิญวิญญาณมาบ้านมีการทอดเบี่ยงเสี่ยงทายด้วยเพื่อดูว่ามาหรือยัง พิธีจะทำทุก ๆ 7 วัน จนครบ 7 ครั้ง

1 คำ เดือน 1 ตรุษจีนตามจันทรคติจีนประเพณีวันปีใหม่ของคนจีนทั่วโลกชาวโหล่จะเรียกว่า “ก๊าวอี” สำหรับชาวเกาะแรตจะเป็นประเพณีงานรื่นเริงยิ่งใหญ่ที่สุดเท่าที่เคยจัดมา “ไต่ดู่” หรือกระดาดขมกลสีเหลืองกับแดงอย่างละแผ่นทางศาลเจ้าจะพิมพ์ไว้แจกให้กับทุก ๆ หลังคาเรือน เพื่อติดไว้ตรงประตูหน้าบ้านก่อนหน้าตรุษจีนจะมาถึงไม่กี่วัน

9 คำ เดือน 1 ตามจันทรคติจีน ชาวโหล่ก็จะเรียกกันว่าวัน “ก๊วหวังเย็ด” คือวันเกิดขององค์ “เจ็กเซียนฮ่องเต้” ในอดีตจะมีพิธีไหว้เพื่อแสดงความเคารพต่อท่านซึ่งถือเป็นผู้ปกครองเหล่าเทพทั้งปวงทั้งยังประทานความอุดมสมบูรณ์ให้โลกใบนี้ ชาวโหล่ยังถือว่าการไหว้เจ้าในศาลเจ้าทุกวาระนั้นเป็นการได้ออกชื่อหรืออัญเชิญองค์เจ็กเซียนฮ่องเต้ด้วย

15 คำ เดือน 1 ถือเป็นวันสิ้นสุดเทศกาลตรุษจีน ชาวโหล่ก็จะจัดงานที่เรียกว่า “ก่งซิวจ้าวไวยต๊ับเงา” แปลว่า “งานเลี้ยงฉลองดื่มเหล้ากับก่ง (องค์เทพเจ้า) ในวัน 15 คำเดือนแรก” ซึ่งในงานจะจัดเลี้ยงโต๊ะจีนและเข้าทรงแห่งองค์เทพไปเยี่ยมลูกหลานหรือก่งเกาต้าโพรอบเกาะแรตด้วย เป็นการขจัดปัดเป่าสิ่งไม่ดีและเสริมสร้างสิริมงคล ให้กับชาวบ้านในคราวเดียวกัน

“เซ็งเม้ง หรือ ซิงเหม่ง” ตามสำเนียงโหล่ เป็นประเพณีที่ให้คนที่ยังอยู่มารวมตัวกันก็เพื่อไหว้สุสานและวิญญาณของผู้ล่วงลับ ถือเป็นการได้ร่วมกันแสดงความกตัญญูต่อบรรพบุรุษและระลึกถึงผู้ที่จากไป คนที่ยังอยู่ก็ได้มาเจอกันเพื่อกระชับความสัมพันธ์ซึ่งเหมือนกับได้มารวมญาติกันอีกหนหนึ่ง

5 ค่ำเดือน 5 ตามจันทรคติจีน จะเรียกว่าวัน“โหงวโบายโตย” ชาวโหล่าที่เกาะแรตจะจัดพิธีไหว้องค์เหยียวกัง (เทพเจ้า108-109) เรียกแบบไทยว่า “วันไหว้ตาขุนเล” และจะไหว้ควบคู่กับแม่ย่านางเรือด้วยเป็นการแสดงความขอบคุณที่คอยคุ้มครองให้ปลอดภัยในการออกทะเล

15 ค่ำ เดือน 7 ตามจันทรคติจีน“วันสารทจีน”ชาวโหล่าจะเรียกว่า“ตีเก่าเซ็กโบายบัว”แปลว่าไหว้ผีกลางเดือนเจ็ดจะคล้าย ๆ กับงานบุญเดือนสิบทางภาคใต้ของไทย ชาวเกาะแรตจะจัดพิธีไหว้บรรพบุรุษ, ไหว้เจ้า และรับหนังสือมาให้องค์เทพได้ชม เพื่อแสดงความกตัญญูที่คอยปกป้องคุ้มครองมาตลอดทั้งปี ตอนหัวค่ำก่อนที่หนังจะเริ่มเล่นเครื่องเช่นมากมายจากทุกบ้าน

15 ค่ำเดือน 8 ตามจันทรคติจีนคือ“เทศกาลไหว้พระจันทร์” ชาวโหล่าเรียกวันนี้ว่า“ก่งซิวโบายโตย” แปลว่า “งานเลี้ยงฉลองดื่มเหล้ากับก่ง (องค์เทพเจ้า) ในวันเพ็ญเดือน 8” ถือว่าวันนี้สำคัญมาก ๆ วันหนึ่งเลยทุก ๆ ปีชาวเกาะแรตก็จะจัดพิธีกินเลี้ยงฉลองอย่างยิ่งใหญ่ ชาวบ้านจะสลับหมุนเวียนกันปีละ 3 ครั้วเรือนเป็นอย่งน้อย

1 ค่ำ เดือน 9 ถึง 9 ค่ำ เดือน 9 เทศกาลกินเจถือเป็นเทศกาลยิ่งใหญ่ส่งท้ายปี มีหลายตำนานเกี่ยวกับเทศกาลนี้แต่ก็มีจุดประสงค์เดียวกัน คือการถือศีลกินผัก ทำจิตใจให้สะอาด ละเว้นการฆ่าสัตว์ตัดชีวิต ถือเป็นทานบารมีอันยิ่งใหญ่ ตลอดทั้ง 9 วันจะจัดพิธีต่าง ๆ ตามแต่ละท้องที่ ซึ่งในวันสุดท้ายที่เกาะแรตจะจัดพิธีลุยไฟ

ดังนั้นวัฒนธรรมและประเพณีที่ได้สืบทอดต่อกันมาของชาวจีนโหล่าที่เกาะแรตนั้นล้วนแล้วแต่มีประวัติความเป็นมาด้วยกันทั้งสิ้น ก่อเกิดเป็นรากฐานนำไปสู่ภูมิปัญญาในด้านต่าง ๆ การดำรงชีวิตอยู่ของชาวโหล่าตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน และในอดีตชาวจีนที่เกาะแรตในช่วงเทศกาลทุก ๆ คนจะพร้อมใจกันหยุดงาน ซึ่งก็เห็นได้อย่างชัดเจนแล้วว่าชาวจีนโหล่าที่เกาะแรตให้ความสำคัญกับทุกประเพณีเป็นอย่างมาก อีกทั้งการรักษาไว้ซึ่งมรดกทางวัฒนธรรมเหล่านี้ยังเป็นกลไกสำคัญที่ช่วยให้การบริหารจัดการมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนเกิดความเข้มแข็งและคงอยู่คู่กับชุมชนสืบไป

ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับวิถีชาวบ้านรากฐานของชุมชน

อดีตสังคมไทยมีภูมิปัญญาด้านต่าง ๆ สืบทอดกันมาอย่างยาวนานไม่ว่าจะเป็นภูมิปัญญาในด้านของการดำรงชีวิต ภูมิปัญญาในด้านของการถนอมอาหาร ตลอดจนภูมิปัญญาในด้านของถิ่นที่อยู่อาศัย เป็นต้น เหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นภูมิปัญญาที่เกิดจากการนำเอาบริบทแวดล้อมภายในชุมชนมาหลอมรวมกันจนเกิดการตกผลิบนรากฐานของทรัพยากรของชุมชน หลายชุมชนในอดีตได้นำเอาทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นของตนมาประยุกต์เป็นเครื่องมือเครื่องใช้ในการดำรงชีวิตจนกลายเป็นวิถีชีวิตของคนในชุมชน เช่น การนำเอาไม้ไผ่ซึ่งเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติภายในชุมชนมาใช้ทำเป็นที่อยู่อาศัย เครื่องใช้ในครัว จาก การนำเอาวัสดุทางธรรมชาติมาประยุกต์ใช้นั้นส่งผลให้เกิดการสืบทอดกันมารุ่นสู่รุ่น ภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาวจีนโหล่าที่ได้อพยพย้ายถิ่นฐานมายังเกาะแรตตำบลดอนสัก อำเภอดอนสัก จังหวัดสุราษฎร์ราชนั้นได้นำเอาทรัพยากรที่มีอยู่ภายในชุมชนผนวกกับความรู้ ความสามารถ และประสบการณ์มาประยุกต์ใช้ก่อให้เกิดเป็นภูมิปัญญาในดำรงชีพมากมายหลากหลายด้านด้วยกัน ในบทความนี้กล่าวถึงภูมิปัญญาของชาวจีนโหล่าที่ได้นำมาประยุกต์ใช้กับการดำรงชีวิตอยู่ภายในชุมชนท้องถิ่นตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ซึ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นผู้เขียนได้แบ่งออกเป็นภูมิปัญญาด้านการถนอมอาหาร ภูมิปัญญาด้านอาหารพื้นถิ่น (อาหาร และขนมแบบจีนโหล่า) ภูมิปัญญาด้านอาคารและสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ภูมิปัญญาด้านการทำประมงพื้นบ้าน ภูมิปัญญาด้านการเดินเรือ และภูมิปัญญาด้านการรักษาโรค (Jaruek, 2021) ดังต่อไปนี้

1) ภูมิปัญญาด้านการถนอมอาหาร

ชาวจีนไหหลำที่ได้อพยพย้ายถิ่นฐานมายังเกาะเรตนั้นได้นำเอาความรู้ ความสามารถเฉพาะตนเข้ามาประยุกต์ใช้กับทรัพยากรพื้นฐานภายในชุมชนในการดำรงชีพได้ในชุมชน การถนอมอาหารเป็นการยังชีพอย่างหนึ่งของชาวบ้านภายในชุมชนในการที่จะเก็บรักษาวัตถุดิบเอาไว้ให้สามารถอยู่ได้ตลอดทั้งปี ซึ่งสำหรับสิ่งที่เรียกได้ว่าเป็นปฐมบทแห่งอาชีพซึ่งชาวไหหลำที่เกาะเรตได้ริเริ่มทำกันเพื่อถนอมอาหารไว้ในการกินตลอดปีคือการทำ“กะปิ”ชาวไหหลำเรียกว่า“เฮาแห่” ใช้ครกที่ถูกขุดจากไม้ทั้งต้นพร้อมด้วยเหลาสากขึ้นมาไว้ใช้ตำกุ้งเคย (กุ้งฝอยขนาดเล็ก ๆ) และตัดไม้ไผ่มาสานเป็นภาชนะลักษณะคล้าย ๆ กับกระบุงเพื่อใช้ซ้อนตักกุ้งเคยไว้ทำกะปิ ถือได้ว่าการทำกะปิเป็นการถนอมของชาวจีนไหหลำที่อาศัยภูมิปัญญาท้องถิ่นในกระบวนการดังกล่าวต่อมาหากถ้าชาวจีนคนไหนที่มีทักษะฝีมือดีหน่อยก็จะถักทอตาข่ายลักษณะคล้ายกับเสื้อขึ้นมาเองบ้าง เมื่อทอเสร็จเป็นผืนก็นำไปแช่น้ำหมักจากเปลือกต้นโกงกาง (จะแช่ไว้ค่อนข้างนานจนน้ำหมักที่เป็นเมือกเริ่มเจือจาง) แล้วจึงนำมาผูกเข้ากับไม้เพื่อใช้ซ้อนตักกุ้งเคย ซึ่งน้ำหมักจากเปลือกของต้นโกงกางนั้นจะมีคุณสมบัติที่ดีมากเพราะทำให้ตาข่ายที่นำไปแช่นั้นมีความเหนียวและทนทานกับการจะต้องใช้งานอยู่ในน้ำทะเล

การถนอมอาหารอีกอย่างหนึ่งของชาวจีนไหหลำที่อาศัยอยู่บนเกาะเรตนั้นคือการทำ “เต้าเจี้ยว” ซึ่งถือเป็นเครื่องปรุงรสหลัก ๆ ของชาวจีนที่ทุกคนรู้จักกันดีอย่างหนึ่ง ซึ่งเต้าเจี้ยวเป็นภาษาจีนแปลได้ตรงตัวว่า “ถั่วแดง” แต่ชาวไหหลำที่เกาะเรตจะเรียกออกสำเนียงเพี้ยนไปนิดหนึ่งว่า“เต้าโจ้ว”หรือ“เต้าเจี้ยว”สมัยก่อนชาวจีนที่นิยมเอาถั่วเหลืองมาหมักกับเกลือทำเต้าเจี้ยวไว้กินเอง เต้าเจี้ยวจึงมักจะถูกชาวจีนเอามาเป็นส่วนผสมปรุงรสในการทำอาหารหลาย ๆ เมนู เช่น โคลปลาซึ่งก็ใช้เต้าเจี้ยวทำน้ำจิ้มเพื่อเป็นเครื่องเคียงกินกับอาหารอีกหลาย ๆ เมนู โดยหลัก ๆ คือน้ำจิ้มของข้าวมันไก่ไหหลำ ซึ่งถือว่าเป็นภูมิปัญญาของชาวจีนไหหลำในสมัยโบราณอีกอย่างหนึ่งที่อาศัยหากินอยู่กับทะเลอย่างแท้จริงมายาวนาน และสิ่งนี้ก็ได้รับการสืบทอดต่อกันรุ่นสู่รุ่นจวบจนถึงปัจจุบัน

2) ภูมิปัญญาด้านอาหารพื้นถิ่น (อาหาร และขนมแบบจีนไหหลำ)

ประชากรส่วนใหญ่ในชุมชนเกาะเรตเป็นชาวจีนไหหลำที่ได้เดินทางอพยพเข้ามายังประเทศไทยมาตั้งถิ่นฐานในบริเวณดังกล่าว ฉะนั้นอาหารการกินก็ถือว่าเป็นปัจจัยหลักในการดำรงชีวิตอยู่ภายในชุมชนแห่งนี้จากการเก็บข้อมูล และสัมภาษณ์ พบว่าชาวจีนไหหลำได้ประกอบอาหารจากวัตถุดิบที่มีอยู่ภายในชุมชนโดยอาศัยภูมิปัญญาท้องถิ่นของตนในการประกอบอาหารพื้นถิ่นเฉพาะของชาวจีนไหหลำมีอยู่ด้วยกันหลายเมนู ได้แก่

“น้ำเคียดก” จะมีลักษณะทั้งกลิ่นและรสชาติใกล้เคียงกับน้ำปลาแต่จะกลมกล่อมและเข้มข้นกว่า ชาวเกาะเรตจะกรองจากกะปิซึ่งหมักไว้และนำมาปรุงอาหารในลักษณะเดียวกับน้ำปลา ซึ่งอร่อยกว่าที่ทำมาจากน้ำปลาในสมัยนี้

“หมูเน่า”ชาวไหหลำเรียกว่า“น่าวบา”แปลว่า“เนื้อเปื่อย” สมัยนี้ชาวเกาะเรตนิยมใช้หมูเป็นวัตถุดิบหลักจึงเรียกติดปากกันว่า“หมูเน่า (หมูเปื่อย)” (แต่เพราะคำว่าน่าวจะพ้องเสียงกับคำว่าเน่าในสำเนียงภาคใต้คนจึงเข้าใจผิดว่าหมูเน่าคือหมูเนื้อเน่า) เป็นอาหารระดับจักรพรรดิซึ่งไม่เน่าอย่างชื่อที่ใคร ๆ

“เปิดตุ๋น”ชาวไหหลำเรียกว่า“ฮ่านาว”ทุกวันนี้หาผู้มีฝีมือมาทำยากแล้ว ด้วยส่วนผสมเครื่องปรุงและขั้นตอนที่ค่อนข้างจะซับซ้อนมาก ๆ จึงเรียกได้ว่าเป็นอาหารชั้นเยี่ยมระดับขึ้นถวยบนโต๊ะเสวยขององค์จักรพรรดิได้อีกอย่างหนึ่งเลย ในท้องของเปิดที่อัดไส้ด้วยเนื้อหมูสับที่ผสมคลุกเคล้ารวมเข้ากับลูกบัว, อินทผาลัม (ลูกเล็ก), เห็ดหอมดอกเล็ก, ผงพะโล้, ซีอิ๊วขาว, ซีอิ๊วดำ, ซอสแดง, เต้าเจี้ยว, น้ำมันหอย, ซอสภูเขาทอง, เต้าหู้ยี้ ฯลฯ จากนั้นอัดไส้ในท้องเปิดจนแน่นเย็บปิดและต้มตัวเปิดด้วยส้อมให้ทั่ว ๆ แล้วจึงเอาไปทอดเสร็จจากทอดจะนำมากลุกเคล้ากับซีอิ๊วดำอีกครั้งหนึ่ง และนำไปนึ่งจนเนื้อเปื่อยยุ่ยเป็นอันเสร็จ

“ต้มหอยสองฝา” หรือแกงเลียงหอยแบบไหหลำส่วนมากจะใช้ “หอยไฟไหม้, หอยเม็ดขนุน, หรือหอยกลม” ทั้งหมดนี้เป็นหอยสองฝาที่หาได้ง่ายริมทะเลซึ่งชาวเกาะแรตรู้จักกันเป็นอย่างดีที่นำมาปรุงง่ายมาก เพียงแค่นำหอยทั้งลูกมาล้างน้ำให้สะอาดเสร็จแล้วจะนำมาต้มทั้งเปลือกปรุงรสเล็กน้อยด้วยกะปิ รอหอยสุกจนอ้าก็ตักกินได้ ตัวน้ำซุมนั้นเมื่อซดจะได้รสที่หวานจากเนื้อหอยซึ่งสดมาก ๆ

“โคปลา” ต้มอีกชนิดที่ชาวเกาะแรตใช้เต้าเจี้ยวซึ่งเป็นเครื่องปรุงรสหลักที่สำคัญของชาวไหหลำซึ่งมักจะใช้ในการปรุงอาหารหลาย ๆ เมนู ต้มโคปลาสูตรนี้ก็จะได้จากชาวไหหลำโดยตรงด้วยกระบวนการขั้นตอนวิธีทำก็จะคล้าย ๆ กับต้มส้มแทบทุกอย่าง แตกต่างกันตรงที่ต้มส้มจะใช้มะขามเปียกเป็นตัวปรุงรสแต่สำหรับต้มโคปลาก็จะใช้เต้าเจี้ยวในการปรุงรสแทน

“ต้มหมูสามชั้นกับกระดูกของปลาเฉียบ หรือ ปลาเสียด” สุดยอดของอาหารอีกชนิดหนึ่งของชาวจีนเกาะแรต ปลาเสียดซึ่งถูกแกะเอาเนื้อไปทำปลาเค็มตากแห้งหรือทำปลาร้า เหลือก้างที่ติดเนื้อน้อย ๆ ก็เอามาตากแห้งสับให้เป็นชิ้น ๆ พอประมาณต้มกับหัวหมูขาหมูหรือหมูสามชั้นเคี่ยวจนเนื้อหมูเปื่อยยุ่ย

“ข้าวมันไก่ไหหลำ” สำหรับความแตกต่างระหว่างข้าวมันไก่ไหหลำจากเมืองบุนเชียงกับที่เกาะแรตก็คือที่เกาะแรตไม่มี “ไก่เหวินซาง” ไก่ที่ได้ขึ้นชื่อว่าอร่อยที่สุดเป็นอันดับต้น ๆ ของจีน ไก่เหวินซางจะถูกเลี้ยงแบบปล่อยให้ไก่หากินเอง ซึ่งไก่จะหากินลูกของต้นไม้ที่มีขึ้นอยู่มากมายในแถบบุนเชียง

“ผัดดับช่าย” หรือจะเรียก “ผัดผักรวมมิตร” ก็ได้ เพราะคำว่า “ดับช่าย” ตามสำเนียงไหหลำแปลตรงตัวว่า “ผักสับอย่าง” “ดับ” แปลว่า “สับ” และ “ช่าย” แปลว่า “ผัก” เป็นคำเดียวกับ “ต้มจับฉ่าย” ที่หลายคนรู้จักแต่สำเนียงต่างกัน “ผัดดับช่าย” เป็นอาหารจีนไหหลำดั้งเดิมจะมีลักษณะเหมือนผัดวุ้นเส้นรวมมิตรแบบไหหลำโดยมีส่วนผสมหลักเป็นวุ้นเส้น, หมู, กุ้งแห้ง, เห็ดหูลิง, จั๊มจั๊ม, ฟองเต้าหู้ (ยูดัก), หอมใหญ่, หอมเล็ก และเครื่องปรุงอีกหลายชนิดเช่นเต้าเจี้ยว, เหล้า, และซีอิ๊ว ฯลฯ เป็นต้น

“ก๊วยจาว” หรือที่ชาวไหหลำเรียกว่า “แห่เจียว, แห่โกย, ต่าว, เต่า” คืออาหารดั้งเดิมของชาวไหหลำที่นำกุ้งมาหมักกับข้าวรสชาติเปรี้ยว ๆ มักจะใช้คลุกกินกับข้าวหรือผัดกับหมู สมัยนี้ที่เกาะแรตจะหาคนประกอบเมนูนี้ได้ยากมากบนเกาะแรต เนื่องจากต้องใช้เครื่องเทศ วัตถุดิบต่าง ๆ ที่หาได้จากประเทศจีนเป็นหลัก ในปัจจุบันบนเกาะแรตจึงไม่ได้พบเห็นเมนูนี้

“ต้มส้ม” อาหารพื้นบ้านเชื่อมความสัมพันธ์ของชาวเกาะแรตทำงานและทำเป็นทุกคน มีให้กินทุกบ้าน กลิ่นก็หอมรสดีอร่อยมาก ๆ ทั้งวัตถุดิบจากทะเลสด ๆ ปลา, กุ้ง, กั้ง, ปลาหมึก หรือนิยมกันมาก คือเนื้อและเหงือกปลากระเบน โดยตั้งน้ำมันเจียวกระเทียมให้เหลืองหอม เทเนื้อสัตว์ลงไปผัดตามด้วยน้ำมะขามเปียกและน้ำเปล่า ปรุงรสเล็กน้อยรอจนเดือด ดับไฟใส่ใบกะเพราหรือใบพืชมเสน ซึ่งเป็นพืชที่หาได้ทั่วไปบนเกาะแรตลงไป

นอกจากอาหารพื้นถิ่นแล้วยังมีขนมแบบฉบับจีนไหหลำอีกด้วย ซึ่งขนมดังกล่าวอาศัยกระบวนการและกรรมวิธีในการผลิตแบบฉบับเดียวกันกับอาหาร โดยอาศัยความรู้ ความเชี่ยวชาญ และภูมิปัญญาที่ได้สืบทอดต่อกันมาในขั้นตอนการทำ ขนมในนี้ได้แก่

“โบ้เกีย” หรือขนมลูกยาวเป็นขนมหวานที่ทำง่ายด้วยวัตถุดิบและขั้นตอนที่ไร้ความซับซ้อนที่ทำมาจากแป้งข้าวเจ้าผสมแป้งมันนิด ๆ เพื่อให้ดูแวววาว สมัยก่อนแป้งสำเร็จรูปไม่มีขาย ต้องใช้แรงงานคนในการนึ่งหมนเครื่องไม้แป้งที่เป็นหินกลม ๆ แบบโบราณ คนนี้จะตักเมล็ดข้าวที่แช่ผสมกับน้ำหยอดในรูของไม้เสร็จแล้วก็นำแป้งที่เคี้ยวห่อผ้าวางรอไว้ให้สะเด็ดน้ำ จากนั้นจึงนำมาคลึงคลึง ๆ บนฝ่ามือให้กลม ๆ เป็นเส้นเล็ก ๆ เรียวยาวเท่า ๆ นิ้วมือเด็ก ต้มในน้ำเชื่อมซึ่งผสมกับขิงนิยมนกินในช่วงค่ำ

“หมี่ซั๊ก” ขนมหวานอีกชนิดที่ขั้นตอนกรรมวิธีการจะไม่ต่างไปจากโบ้เกี้ย แต่จะแตกต่างกันตรงลักษณะของเส้นและตัวแป้งที่นำมาใช้ทำเป็นเส้น เพราะหมี่ซั๊กนั้นจะมาจากแป้งหมี่และเส้นจะแบนยาว ชาวจีนไหหลำบนเกาะเรตนั้นนิยมนำมาต้มกินเช่นกัน

“ขนมจิ้นแด่” ลักษณะจะคล้าย ๆ กับขนมไข่หงส์ของไทย ซึ่งนาน ๆ ครั้งจะได้กินทำด้วยแป้งข้าวเหนียวปั้นเป็นลูกกลม ๆ สอดไส้ด้วยงา, จันอับ (ฟักฉาบน้ำตาล), ถั่วเหลืองคั่วงา จากนั้นก็ทอดเกือบยี่สิบนาที ส่วนใหญ่ที่เกาะเรตนั้นไม่ค่อยนิยมทำขนมชนิดนี้เท่าไรเนื่องต้องทำไส้ซึ่งใช้วัตถุดิบที่ค่อนข้างเยอะและหายาก ผวนกับชาวบ้านในชุมชนที่ทำเป็นนั้นเหลือน้อยเต็มที แต่ก็ยังหาทานได้อยู่ตามเทศกาลหรือพิธีการสำคัญต่าง ๆ ของชุมชน

“โบ้โบ๊ยุ” สูตรนี้ได้รับการถ่ายทอดมาจากนายลี้ตึ้งชาวไหหลำซึ่งมาในรุ่นที่สองเจ้าของโรงปลาไก่อ เรียกได้ว่าเป็นขนมหวานหรือของว่างชั้นเลิศในตำนานของชาวไหหลำที่หายสาบสูญไปจากเกาะเรตเกือบศตวรรษเลยทีเดียว ขนมนี้ทำมาจากส่วนผสมชั้นเยี่ยมอย่าง ลูกบัว, จันอับ (ฟักฉาบน้ำตาล), ลูกหยี, ลูกเกด, อินทผลัมลูกเล็ก, งาขาว, เม็ดมะม่วงหิมพานต์ ผสมคลุกเคล้ากับน้ำตาลทรายและวางซ้อนไว้ด้วยข้าวเหนียวเสร็จแล้วจึงนำไปนึ่ง

3) ภูมิปัญญาด้านอาคารและสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น

นอกจากภูมิปัญญาในด้านการประกอบอาหารเพื่อการยังชีพแล้วนั้น การสร้างบ้านเรือน ที่อยู่อาศัยตลอดจนที่เคารพศรัทธาของชาวบ้านภายในชุมชนก็เป็นอีกสิ่งหนึ่งที่ยังคงไว้ซึ่งเอกลักษณ์ของชาวจีนไหหลำที่ได้นำเอาความรู้และภูมิปัญญามาประยุกต์จนเกิดเป็นสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่เห็นได้อย่างชัดเจน ซึ่งสถาปัตยกรรมที่กล่าวนั้น คือลักษณะรูปแบบสถาปัตยกรรมของตัวศาลเจ้าหลังใหญ่ตั้งแต่เมื่อคราวแรกในอดีตซึ่งได้เริ่มสร้างขึ้นมาจนถึงปัจจุบันนี้ ตัวศาลเจ้าซึ่งจะยาวออกทางซ้ายและขวา หลังคาที่มุงในลักษณะการลาดแผ่นกระเบื้องลงมาทางด้านหน้าและหลังหน้าจั่วก็จะอยู่ที่ทางด้านข้าง เสาหน้าหนึ่งแถวคอยค้ำยันหลังคาและก็เห็นได้อย่างชัดเจนที่มีตัวอักษรจีนติดอยู่สองต้นตรงกลาง ประตูก็จะอยู่ด้านกว้างแม้ขนาดศาลเจ้าจะเล็กแต่ก็ดูกว้างใหญ่สง่างาม มีความน่าเกรงขามเป็นลักษณะเดียวกับพระตำหนักในพระราชวังขององค์ฮ่องเต้

ลักษณะหลังคาแบบศาลเจ้าก็ยังได้ถูกประยุกต์มาใช้ในการสร้างบ้านเรือนของชาวเกาะเรตอีกด้วยแต่จะลดองศาของความลาดเอียงให้น้อยลง ข้อดีของลักษณะนี้คือเพราะส่วนมากชาวไหหลำจะสร้างบ้านเรือนอยู่ริมทะเลซึ่งลมแรงหลังคาแบบนี้จะไม่ด้านหรือรับลมมากนัก และยังไปเกี่ยวกับความเชื่อ คือเมื่อฝนตกน้ำจะไม่ชะล้างเอาสิ่งสกปรกจากหลังคาบ้านที่สูงกว่า ไปตกลงบนหลังคาบ้านที่อยู่ต่ำกว่าซึ่งมักสร้างไว้ติด ๆ กัน เพราะคนโบราณจะเชื่อว่าเหมือนกับการโดนคุณไสยอย่างหนึ่ง แต่ปัจจุบันความเชื่อในเรื่องนี้ก็เริ่มจะลดลงไปเพราะด้วยความแออัดของชุมชนการเพิ่มขึ้นของบ้านเรือน หลังคาแบบไหนก็แก้ปัญหานี้ได้ด้วยรางน้ำฝนซึ่งติดเอาไว้รองรับน้ำที่ริมชายคา และการสร้างบ้านเรือนของชาวไหหลำสมัยก่อนจะต้องมี “กะลียง” ชาวเกาะเรตจะเรียกกันติดปากว่า “หว่างกะลียง” ซึ่งก็คือร่องทางระบายน้ำนั่นเอง ก็เพื่อจะให้น้ำไหลผ่านหรือระบายออกได้สะดวกตามหลักฮวงจุ้ย ซึ่งก็จะไปสอดคล้องกับการวางผังเมืองของยุคสมัยใหม่ บ่อน้ำดั้งเดิมเมื่อคราวแรกที่ขุดกันขึ้นมาจะเป็นทรงกลมไม่ได้เป็นสี่เหลี่ยมอย่างที่เห็น ๆ กันในสมัยนี้ แต่เพราะในอดีตดินทรายมักจะพังลงไปทับถมกันบ่อจะต้องรื้ออยู่ตลอด เมื่อบูรณะในคราวถัดมาก็เอาปูนมาหล่อเป็นผนังกันดิน แต่เห็นว่าตีแม่พิมพ์เป็นวงกลมได้ยากจึงทำเป็นทรงสี่เหลี่ยมเพราะง่ายกว่า กังบอกว่าบ่อน้ำนี้จะแฝงความเชื่อเรื่องฮวงจุ้ยด้วยและจะไปเกี่ยวข้องกับศาลเจ้าโดยตรงด้วยซึ่งเป็นจุดที่มีความสำคัญมาก ๆ แห่งหนึ่งของเกาะเรต

4) ภูมิปัญญาด้านการทำประมงพื้นบ้าน

ชาวจีนในสมัยที่อพยพกันมานั้นหาได้มีข้าวของเครื่องใช้ติดมือมามากมายนักมีก็เพียงแค่เครื่องมือชิ้นเล็ก ๆ ที่สามารถติดตัวได้ง่ายซึ่งไม่เกะกะพื้นที่บนสำเภา ส่วนมากก็เป็นเครื่องมือจำพวกที่ใช้ในงานช่างไม้ทั้งสิ้น

รวมถึงเสื้อกับหมอนที่ถักทอขึ้นด้วยแผ่นไม้ไผ่บาง ๆ ถึงแม้จะเป็นเพียงชาวไทหล้ากลุ่มเล็ก ๆ จำนวนไม่ถึงสิบคนก็ตาม แต่ทุกคนก็จะมีทักษะฝีมือแรงงานหลากหลายด้านที่ติดตัวมา การใช้ชีวิตในช่วงแรกที่เกาะแรตก็กินและนอนร่วมกันในเพิงพักที่ได้สร้างขึ้นมาจากการจับสัตว์ทะเลตามริม ๆ ป่าชายเลนมากินแค่พอประทังชีวิตไปก่อน ไม่นานนักการปักหลักใช้ชีวิตก็ค่อยเริ่มต้นขึ้นอย่างเป็นขั้นตอน เรือแจวซึ่งมีขนาดเจ็ดถึงแปดศอกถูกร่วมมือกันขุดขึ้นมาสองสามลำจากต้นไม้ขนาดใหญ่ทั้งต้น พร้อมด้วยเครื่องมือจับสัตว์ทะเลรวมถึงเครื่องมือเครื่องใช้ไม้สอยต่าง ๆ อีกมากมายหลาย ๆ อย่างก็ถูกประดิษฐ์ขึ้นมา ด้วยวัสดุที่พอจะหาได้ง่าย ๆ ตามเกาะแรตและสถานที่ใกล้เคียง

โรงโป๊ะ คือสถานที่ทำและเก็บอุปกรณ์ที่ชาวจีนใช้ในการทำโป๊ะดักจับสัตว์น้ำ ซึ่งวิธีการทำโป๊ะให้ฟังก์ชันไม่ซับซ้อนมาก แต่ต้องใช้ทักษะการดูทางน้ำขึ้นลงและทางปลาว่ายผ่านเพื่อการวางแนวปากโป๊ะ ชาวจีนเรียกว่าการตอนปลาเข้าฝามือ เพราะลักษณะการวางแนวก็เหมือนกับมือที่กางนิ้วออกต้องปักไม้ลง 3-4 อันเพื่อคอยดูทางตอนช่วงน้ำไหลลงให้อยู่ตามแนวเดียวกันหมด

เรือเบ็ด สืบเนื่องมาจากยุคสมัยซึ่งเปลี่ยนผ่านเข้ามามีการนำเครื่องจักรกลทุนแรง อย่างเครื่องยนต์เข้ามาใช้ร่วมกับวิถีชีวิตการอยู่การทำมาหากิน ซึ่งพลิกจากการใช้แรงคนและแรงลมในการขับเคลื่อนเหมือนในคราวอดีตที่ผ่านมาจากเรือที่ต้องแจวบ้าง พายบ้าง ดัดใบบ้างก็วางเครื่องยนต์เข้าไป จากที่หากินใกล้ ๆ ก็ออกหากินได้ไกลขึ้น จากเรือลำเล็กที่ขุดด้วยไม้ทั้งต้นเป็นเรือแจวหรือสร้างแค่พอพายและแจวไหว ได้ปรับเปลี่ยนเป็นสร้างด้วยวิธีวางกระดูกงูขึ้นโครงให้ใหญ่กว่าเดิมเพราะได้แรงจากเครื่องยนต์มาขับเคลื่อนแทน

5) ภูมิปัญญาด้านการเดินเรือ

ชาวจีนไทหล้าที่อพยพเดินทางมาเกาะแรตส่วนมากก็จะเป็นผู้ชายแทบทั้งสิ้น เพราะสภาพของการเดินทางที่ยากลำบากด้วยสำเภาที่แออัดกว่าจะมาถึงแผ่นดิน “เซียมโล่” ก็ต้องล่องสำเภาอนแรมอยู่ในทะเลฝ่าความเกรี้ยวกราดของกระแสน้ำและลมซึ่งพัดโหมกระหน่ำนานนับเดือน ก่อนออกเรือมาก็จะต้องเตรียมการวางแผนทั้งเรื่องเส้นทางและหาเสบียงเอาไว้หลายวันเช่นกัน ส่วนมากเป็นของแห้งอย่างปลาเค็ม, ผักดอง, ผักสดที่นำมาส่วนใหญ่ก็พวกผัก, เผือก, หัวมัน, เพราะเน่าเสียยาก ซึ่งเสบียงและสิ่งจำเป็นต่าง ๆ นั้นคนที่จะร่วมเดินทางก็ช่วยกันจัดหาเตรียมไว้ ข้าวของส่วนตัวซึ่งชาวไทหล้านำติดตัวมาด้วยส่วนมากจะเหมือนกันคือ เสื้อ, หมอนที่ถักด้วยไม้ไผ่, หรือมะพร้าวทั้งลูกที่นำมาตากเป็นหมอน, เครื่องจักสานเพื่อทำมาหากิน, เครื่องมือช่างไม้บ้าง, และสมุนไพรไว้รักษาโรคต่าง ๆ บางคนก็มีเมล็ดผักเอาไว้ปลูกอีกด้วยถ้าหากโชคดีสำเภาไม่ล่มและได้แล่นมาจนถึงยังแผ่นดิน “เซียมโล่”

สำเภาจีนส่วนมากจะเดินทางมา “เซียมโล่” ในช่วงต้นปีเพราะมีกระแส “ลมตะเภา หรือ ลมสำเภา” พัดเข้ามายังอ่าวไทยซึ่งจะทำให้เดินทางได้ง่ายสะดวกรวดเร็ว ที่มาของชื่อลมก็ได้มาจากคำว่าสำเภานั่นเอง เพราะสมัยโบราณสำเภาจะเข้ามา “เซียมโล่” เยอะที่สุดในฤดูนี้ แต่กลางปีถึงปลายปีชาวจีนจะไม่ค่อยนิยมเดินทางมา เพราะกระแสลมจะเปลี่ยนทิศพัดย้อนกลับไปแล้วกับบอกว่าชาวไทหล้าก็แล่นสำเภาทวนลมได้เพราะมีทักษะการเดินเรือที่ดีมาก กังอธิบายว่านักเดินเรือจะใช้วิธีปรับเอียงใบเรือรับลมสลับซ้าย-ขวาสำเภาจะแล่นไปในลักษณะ “ซิกแซก” แต่เดินทางได้ช้ากว่าล่องตามลมมาก ๆ ซึ่งวิธีนี้จะต้องเป็นผู้ที่มีประสบการณ์ในการบังคับใบเรือและทางเรือที่ดีมาก ๆ เท่านั้น

6) ภูมิปัญญาด้านการรักษาโรค

ภูมิปัญญาการรักษาคนป่วยไข้ด้วยสมุนไพรของชาวไทหล้าที่นี้ในอดีตคือสิ่งที่ต้องใช้ทักษะความจำและความเชี่ยวชาญอย่างมาก เพราะต้องหาสมุนไพรนับร้อยชนิดมาปรุงเป็นยารักษาโรคต่าง ๆ สำหรับเรื่องของยาสมุนไพรนี้ทั้งจีนได้รับสืบทอดการหาสมุนไพรต่อมาเป็นรุ่นสุดท้ายของเกาะแรต อันนี้ผู้เขียนกล้ายืนยันได้อย่าง

หนักแน่นเพราะสมัยก่อนมักตามกันไปเก็บสมุนไพรแทบทุก ๆ ครั้งที่มีคนมารักษาตามแบบแพทย์แผนจีนโบราณ

การหาสมุนไพรมาปรุงรักษาโรคต่าง ๆ นั้นจะต้องใช้วิธีเข้าทรงอัญเชิญองค์เทพเจ้าลงมาประทับยังร่างม้าทรง และองค์เทพที่รับหน้าที่นี้ก็คือองค์ “ขวันเพ็ง” ที่อุ้มหม้อยา เมื่อท่านเข้ามาประทับร่างม้าทรงแล้วผู้รับหน้าที่เป็นล้ามจะถามตอบไปมาระหว่างคนไข้และบอกให้ม้าทรงทำการวินิจฉัยอาการไข้โดยใช้ภาษาจีนไหหลำตลอดการสนทนา ล้วนหรือเกี่ยวจะถูกใช้แตะลงตรงกลางฝ่ามือของคนป่วยที่มารักษาเพื่อวินิจฉัยเมื่อตรวจเสร็จจนพบสาเหตุของอาการป่วย องค์เทพเจ้าที่ประทับในร่างม้าทรงอยู่ขณะนั้นจะทำการรักษาขึ้นเบื้องต้นอีกอย่างหนึ่งซึ่งจะเรียกกันว่าการกระทุ้งไฟ

ภูมิปัญญาการกระทุ้งไฟ วิธีการก็คือจะเอาขิงมาหั่นเป็นแว่นบาง ๆ แล้วเอาไปวางทาบบนผิวหนังตรงจุดต่าง ๆ หลังจากนั้นม้าทรงก็จะใช้กระดาศที่ลักษณะคล้ายกับแผ่นยันต์ซึ่งผ่านการเข้าพิธีม้าม้วนกลม ๆ คล้าย ๆ มวนบุหรี่ยัดไฟแล้วกระทุ้งลงบนแว่นขิงกดเข้าไว้อยู่พักหนึ่ง วิธีนี้ก็ได้อธิบายว่าจะส่งผ่านความร้อนของไฟผ่านทางแว่นขิงซึ่งมีสรรพคุณในการขับลมอยู่แล้วนั้น เหมือนเป็นการช่วยทะลวงจุดที่เลือดลมติดขัดในร่างกายให้เดินสะดวก (Jaruek, 2021)

อย่างไรก็ตามภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ชาวจีนไหหลำได้นำมาประยุกต์ใช้บนพื้นฐานทรัพยากรที่มีอยู่ภายในชุมชนนั้นก่อเกิดเป็นวัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อต่าง ๆ มากมาย ทั้งนี้ภูมิปัญญาเหล่านั้นยังส่งผลให้มรดกทางวัฒนธรรมของชาวจีนไหหล่ายังคงถูกสืบทอดมาจนถึงปัจจุบันบนรากฐานของชุมชน ไม่ว่าจะเป็นภูมิปัญญาด้านการถนอมอาหาร ภูมิปัญญาด้านประมงพื้นถิ่น ภูมิปัญญาด้านการรักษาโรค ภูมิปัญญาด้านอาคารและสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ภูมิปัญญาด้านอาหารและขนมของชาวจีนไหหลำ เป็นต้น เหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นภูมิปัญญาที่ได้รับการสืบทอดกันมารุ่นสู่รุ่นจวบจนถึงปัจจุบันที่ยังคงอนุรักษ์และรักษาไว้ซึ่งมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนเพื่อเป็นแนวทางในการบริหารจัดการมรดกทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างยั่งยืนต่อไป

แนวทางการบริหารจัดการมรดกทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นบ้านเกาะแรด

สังคมมนุษย์ปัจจุบันมีการพัฒนาและรับเอามรดกทางวัฒนธรรมอย่างต่อเนื่อง อันได้แก่ ความรู้และการปฏิบัติเกี่ยวกับธรรมชาติและแนวปฏิบัติทางสังคมเพื่อให้สามารถจัดการกับความต้อการพื้นฐานและปัญหาทางสังคมตลอดเวลาในทุกสถานที่ แนวปฏิบัติทางสุขภาพแบบดั้งเดิมการได้มาซึ่งอาหาร การพบปะพูดคุย การเฉลิมฉลอง และระบบการถ่ายทอดความรู้ทำหน้าที่สำคัญในชุมชน ซึ่งทำให้การพัฒนาสังคมแบบครอบคลุมสามารถบรรลุผลได้ มรดกทางวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่จำเป็นต่อการบรรลุผลสำเร็จในด้านความมั่นคงทางอาหาร การได้มาซึ่งอาหารแบบดั้งเดิมและการทำเกษตรกรรมในท้องถิ่น ทั้งนี้ชุมชนต่าง ๆ ยังได้สร้างความรู้ดั้งเดิมจำนวนมากผ่านวิธีการที่ครอบคลุมเพื่อเป็นแนวทางการดำเนินชีวิตในชนบทและสิ่งแวดล้อม อีกทั้งเทคนิคต่าง ๆ ตลอดจนความรู้ที่ผ่านการกลั่นกรองมาเป็นอย่างดีจากพื้นที่ประกอบอาชีพและสภาพแวดล้อมบนรากฐานทรัพยากรชุมชนที่มีอยู่อย่างจำกัด เพื่อนำไปสู่แนวทางในการบริหารจัดการมรดกทางวัฒนธรรมอย่าง (Vitsapat, 2017)

แนวทางการบริหารจัดการมรดกทางวัฒนธรรมเป็นอีกแนวทางหนึ่งที่ช่วยขับเคลื่อนวัฒนธรรมของชุมชนให้คงอยู่ ซึ่งชุมชนแต่ละชุมชนต่างก็มีแนวทางหรือกระบวนการในการจัดการที่แตกต่างกันออกไปบางชุมชนก็ยกระดับวัฒนธรรมของตนเป็นชุมชนมรดกวัฒนธรรมเชิงท่องเที่ยว บางชุมชนก็ยกระดับเป็นชุมชนอนุรักษ์วัฒนธรรม ประเพณีท้องถิ่น เป็นต้น เหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นแนวทางการบริหารจัดการของชุมชนเพื่อให้มรดกของวัฒนธรรมนั้นยังคงสืบทอดไปยังรุ่นสู่รุ่นได้ เช่นเดียวกันกับที่บ้านเกาะแรด ตำบลดอนสัก อำเภอดอนสัก จังหวัดสุราษฎร์ธานี ที่เต็มไปด้วยภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมอย่างหลากหลายตามที่ได้กล่าวไปข้างต้น ซึ่งภูมิ

ปัญหาเหล่านั้นนำไปสู่แนวทางในการบริหารจัดการมรดกทางวัฒนธรรมของเกาะแรต ผู้เขียนได้เสนอแนวทางดังกล่าวไว้ดังตารางต่อไปนี้ (ตารางที่ 1)

ตารางที่ 1 แนวทางการบริหารจัดการมรดกทางวัฒนธรรม

แนวทางในการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์	แนวทางในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน
1. สร้างเสริมการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนต่อการดูแลรักษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นของชุมชน 2. สำรวจและกำหนดพื้นที่ที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ชุมชน 3. สร้างเครือข่ายกับภาคส่วนต่าง ๆ ในการพัฒนาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ชุมชน 4. กำหนดมาตรการหรือแนวทางการซ่อมบำรุงสถาปัตยกรรมที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ชุมชนอย่างเป็นธรรมและยั่งยืน	1. สร้างเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชนต่อการรักษาคุณภาพทรัพยากรของชุมชน 2. สำรวจและกำหนดพื้นที่และขอบเขตทรัพยากรธรรมชาติที่มีความสำคัญของชุมชน 3. กำหนดมาตรการและแนวทางการบริหารจัดการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติที่มีความสำคัญของชุมชนอย่างเป็นธรรมและยั่งยืน 4. สร้างเครือข่ายกับภาคส่วนต่าง ๆ ในการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติที่มีความสำคัญของชุมชน
แนวทางในการอนุรักษ์พัฒนาพื้นที่ว่างสาธารณะและลานชุมชน	แนวทางในการอนุรักษ์และส่งเสริมมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม
1. สร้างเสริมการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนต่อการดูแลรักษาพื้นที่ภายในชุมชน 2. สำรวจพื้นที่ว่างสาธารณะภายในชุมชน 3. กำหนดมาตรการหรือแนวทางในการพัฒนาชุมชน	1. ให้ชุมชนจัดตั้งกลุ่มผู้ดูแลชุมชนและศูนย์อนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม 2. กำหนดมาตรการหรือแนวทางการพัฒนา มรดกทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน 3. การดำเนินการอนุรักษ์มรดกสิ่งก่อสร้างพื้นถิ่นให้คำนึงถึงการพัฒนาหรือความเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมที่สืบทอดมาของชุมชน

ที่มา : Nara, 2020

จากตารางข้างต้นเห็นได้ว่าแนวทางในการบริหารจัดการมรดกทางวัฒนธรรมสามารถทำได้โดยอาศัยแนวทางในการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ แนวทางในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน แนวทางในการอนุรักษ์พัฒนาพื้นที่ว่างสาธารณะและลานชุมชน และแนวทางในการอนุรักษ์และส่งเสริมมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมควบคู่กันไป โดยที่ไม่ปิดเปื้อนหรือทำลายวัฒนธรรมดั้งเดิมของชุมชน ในที่นี้ผู้เขียนได้รวบรวมเนื้อหาเกี่ยวกับกระบวนการหรือแนวทางข้างต้นที่จะเป็นรากฐานในการดำเนินการบริหารจัดการมรดกทางวัฒนธรรมภายในชุมชนท้องถิ่น ซึ่งทางบ้านเกาะแรตได้มีการนำเอาแนวทางดังกล่าวไปประยุกต์ใช้กับวัฒนธรรมของตนทั้งวัฒนธรรมที่จับได้และวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ การดำเนินการบนพื้นฐานของรากฐานทางวัฒนธรรมนั้นช่วยให้ชุมชนท้องถิ่นคงไว้ซึ่งเอกลักษณ์ และอัตลักษณ์ของชุมชนได้อย่างยั่งยืน ดังนั้นแนวทางในการบริหารจัดการมรดกทางวัฒนธรรมจึงเป็นอีกแนวทางที่ช่วยให้วัฒนธรรมคงอยู่คู่กับชุมชนสืบไป

สรุปองค์ความรู้

วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่อยู่คู่คนไทยมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน วัฒนธรรมนั้นมียู่ด้วยกันหลายประเภทแต่ที่เรารู้จักกันดีนั้นมีอยู่ด้วยกัน 2 ประเภท ได้แก่ วัฒนธรรมที่จับต้องได้ และวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ซึ่งวัฒนธรรมเหล่านี้ล้วนแล้วแต่สะท้อนวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ ตลอดจนประวัติศาสตร์ของชุมชน ด้วยเหตุนี้การอนุรักษ์วัฒนธรรมจึงเป็นสิ่งที่ควรค่าแก่การรักษาไว้อย่างยิ่ง เช่นเดียวกับมรดกทางวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมารุ่นสู่รุ่นที่ในอดีตตลอดจนถึงปัจจุบัน มรดกทางวัฒนธรรมมีอยู่ด้วยกันหลายประเภทแต่ในบทความวิชาการนี้ได้อธิบายประเภทของมรดกทางวัฒนธรรมไว้อยู่หลายประเภทด้วยกัน เช่น มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ และมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ เป็นต้น อีกทั้งมรดกทางวัฒนธรรมยังเป็นสิ่งจำเป็นต่อความสำคัญในการดำรงชีวิตของกลุ่มคนและชุมชน ซึ่งความรู้ท้องถิ่น ทักษะ และแนวทางการปฏิบัติที่ได้รับ การคงไว้ และเพิ่มพูนจากรุ่นสู่รุ่นทำให้เกิดวิถีชีวิตการดำรงชีพในกลุ่มคนจำนวนมาก โดยแนวทางการปฏิบัติเพื่อดำรงชีพเป็นสิ่งสำคัญต่อความเป็นอยู่ที่ดีในชุมชนและก่อให้เกิดสิ่งป้องกันความยากจนที่สำคัญในระดับท้องถิ่น

บ้านเกาะแรต ตำบลดอนสัก อำเภอดอนสัก จังหวัดสุราษฎร์ธานี เป็นชุมชนที่มีประวัติศาสตร์มาอย่างยาวนาน กล่าวคือเป็นชุมชนที่เกิดขึ้นมาจากการอพยพย้ายถิ่นฐานของชาวจีนไหหลำที่เดินทางไล่ล่ามาจากประเทศจีนแผ่นดินใหญ่ โดนได้นำเอาความรู้ ภูมิปัญญาต่าง ๆ เข้ามาเผยแพร่และผสมผสานกับความเป็นชาติพันธุ์ของคนไทยในอดีตจนถึงปัจจุบัน บทความฉบับนี้ได้สะท้อนให้เห็นในเรื่องของการบริหารจัดการมรดกทางวัฒนธรรมของบ้านเกาะแรต ตลอดจนภูมิปัญญาในด้านต่าง ๆ วัฒนธรรม ประเพณี และแนวทางในการบริหารจัดการมรดกทางวัฒนธรรม กล่าวคือความเชื่อ ประเพณี ของชาวจีนไหหลำที่ได้รับการสืบทอดกันมารุ่นสู่รุ่นในบ้านเกาะแรตที่ถือได้ว่าเป็นว่าเป็นประเพณีที่มีหนึ่งเดียวในประเทศไทยที่ว่าได้นั้นคือประเพณีการไหว้พระจันทร์แบบครอบครัวที่บ้านเกาะแรตได้มีการจัดประเพณีดังกล่าวอย่างสมบูรณ์แบบเต็มทุกขั้นตอนซึ่งเป็นประเพณีไหว้พระจันทร์ที่หาชมได้ที่เดียวนั้นคือที่บ้านเกาะแรต ทั้งนี้จากการศึกษาบ้านเกาะแรตเห็นได้ว่าชาวจีนไหหลำที่อพยพมาตั้งถิ่นฐานที่บ้านเกาะแรตได้นำเอาภูมิปัญญาด้านต่าง ๆ มาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน ได้แก่ ภูมิปัญญาในด้านการถนอมอาหารที่มีการนำเอาอาหารที่ตนหาได้ภายในท้องถิ่นมาถนอมอาหารเพื่อที่จะเก็บไว้รับประทานได้ในระยะยาว ภูมิปัญญาในด้านการทำขนม ซึ่งภูมิปัญญาด้านนี้พบว่าชาวจีนไหหลำมีการนำภูมิปัญญาของตนมาประกอบเป็นขนมต่าง ๆ เช่น โป้เกีย ขนมหุ้นแด้ เป็นต้น ต่อมาภูมิปัญญาด้านอาคารและสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่เห็นได้อย่างชัดเจน คือลักษณะรูปแบบสถาปัตยกรรมของตัวศาลเจ้าหลังใหญ่แม้จะผ่านการบูรณะปรับปรุงซ่อมแซมมาหลาย ๆ ครั้ง สถาปัตยกรรมจีนดั้งเดิมของชาวไหหลำก็ยังคงปรากฏให้เห็นอยู่อย่างชัดเจน

ภูมิปัญญาด้านการทำประมงพื้นบ้าน ในด้านนี้เป็นอีกด้านที่สะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตของชาวจีนไหหลำบ้านเกาะแรตได้อย่างชัดเจน ซึ่งในการทำประมงพื้นบ้านนั้นจะมีการนำเอาทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นมาผลิตเป็นเครื่องมือในการจับสัตว์น้ำ เช่น เบ็ด ลอบ เป็นต้น ต่อมาภูมิปัญญาในด้านการเดินเรือเป็นสิ่งที่ชาวจีนไหหลำได้อาศัยภูมิปัญญาของตนตั้งแต่เดินเรือออกจากประเทศจีนมายังประเทศไทยก็อาศัยทักษะการเดินเรือ ดูลมทะเล คลื่น ต่าง ๆ กันมาอย่างยาวนานซึ่งในปัจจุบันภูมิปัญญาดังกล่าวนี้อยู่ยังคงอยู่ และภูมิปัญญาด้านยารักษาโรคเป็นอีกหนึ่งภูมิปัญญาที่ถือได้ว่าเป็นเรื่องที่ชาวจีนไหหลำ บ้านเกาะแรตได้รับการสืบทอดมาจากรุ่นสู่รุ่นในการนำเอาสมุนไพรท้องถิ่นผนวกกับความรู้ด้านการรักษาโรคพื้นบ้านมารักษาโรคให้กับชาวบ้านในชุมชนโดยพึ่งแพทย์แผนปัจจุบันน้อยที่สุด

แนวทางในการบริหารจัดการมรดกทางวัฒนธรรมเป็นอีกแนวทางหนึ่งที่ช่วยให้มรดกทางวัฒนธรรมคงอยู่และถูกอนุรักษ์ไว้อย่างถูกวิธี ซึ่งแนวทางในการบริหารจัดการมรดกทางวัฒนธรรมนั้นประกอบไปด้วยแนวทางในการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์เป็นแนวทางที่เกี่ยวกับสถาปัตยกรรม

พื้นที่ของชุมชน แนวทางในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนที่เป็นแนวทางในการอนุรักษ์และรักษาทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนไว้ แนวทางในการอนุรักษ์พัฒนาพื้นที่ว่างสาธารณะและลานชุมชนเป็นอีกแนวทางที่กำหนดขึ้นเพื่อให้เกิดการใช้สอยพื้นที่ในชุมชนได้อย่างเกิดประสิทธิภาพ และแนวทางในการอนุรักษ์และส่งเสริมมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมเป็นแนวทางที่สำคัญอย่างยิ่งในการบริหารจัดการมรดกทางวัฒนธรรมหากมั่นใจว่าชุมชนนั้น ๆ จะมีวัฒนธรรมที่สืบทอดมาเป็นร้อยปีแต่ถ้าหากไม่มีการอนุรักษ์แล้วนั้น วัฒนธรรมก็จะสูญหายหรือถูกกลืนกลายแน่นอน อย่างไรก็ตามการบริหารจัดการมรดกทางวัฒนธรรมนั้นสามารถทำได้หลายรูปแบบ หลายวิธีการ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับบริบทของแต่ชุมชนนั้นด้วย ซึ่งในที่นี้ผู้เขียนได้กำหนดแนวทางในการบริหารจัดการมรดกทางวัฒนธรรมตามตารางข้างต้น โดยผู้เขียนได้เขียนบนพื้นฐานมรดกวัฒนธรรมของบ้านเกาะแรต ตำบลดอนสัก อำเภอดอนสัก จังหวัดสุราษฎร์ธานี ที่มีการถ่ายทอดและอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมอย่างเห็นได้ชัด ดังนั้นชุมชนจะขับเคลื่อนหรือคงไว้ซึ่งวัฒนธรรมอันดีได้นั้นจึงต้องอาศัยการบริหารจัดการมรดกทางวัฒนธรรมอย่างมีส่วนร่วม

ข้อเสนอแนะ หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องควรจะให้การสนับสนุนและพร้อมที่จะเปิดรับความเห็น พร้อมทั้งจัดทำกฎบัตรการบริหารจัดการมรดกทางวัฒนธรรมโดยอาศัยข้อมูลเหล่านี้เป็นกลไกสำคัญในการดำเนินการดังกล่าวนี้เพื่อพัฒนาชุมชนและอนุรักษ์ไว้ซึ่งมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนสืบไป

References

- Chitdarom Rattanawut. (2013). Legislative measures to promote the conservation and protection of cultural heritage. *Law and Local Society Journal*, 1(1): 144-155. (in Thai)
- Icomos Thailand. (2011). Charter of Thailand on Management of Cultural Heritage Sites. Retrieved March 2022, <https://www.icomosthai.org/>. (in Thai)
- Jaruek Aupala . (2021). *Koh Rat, Donsak District, Surat Thani Province, Thailand, Village sage of Koh Rat, Donsak District, Surat Thani Province, Thailand*. [Interview]
- Kamini Wijesuriya. (2008). Architectural knowledge as an intangible cultural heritage. *Minutes of the International Seminar Cultural Heritage Management and International Ideas 6-8 August 2008*. Organized by the Fine Arts Department Ministry of Culture, p4. (in Thai)
- Nara Phongphanich Sutee Srifa and Chatchai Pongpichitchai. (2020). Guidelines for a Rehabilitation of Old Community on a Small Island: A Case Study of Koh Rat, Donsak District, Surat Thani Province, Thailand. *University of the Thai Chamber of Commerce Journal*, 40(4): 140-168. (in Thai)
- Nhampit Satsanguan. (2000). *Principles of Cultural Anthropology* (4th ed.). Bangkok: Racha Printing Company, 20-22. (in Thai)
- Office of the National Education Commission. (1999). *Concepts and case studies on ways to promote wisdom abroad*. Bangkok: TP Printing Company Limited, p20-21. (in Thai)
- Phumpunyathai. (2015). *Intangible cultural heritage*. Retrieved March 2022, http://phumpunyathai.blogspot.com/2015/01/blog-post_30.html (in Thai)
- Srisak Wanlipodom. (2004). *The Nature of All Things: Access to All Truth "Humanity and social-cultural development"*. Bangkok: Sodsri-Saritwong Foundation, p225-226. (in Thai)

- Sucheve Punyanuparp. (1957). *Cultural Sciences*. Bangkok: Religious Printing press, p118. (in Thai)
- Tanick Lertchanrit. (2007). *Cultural resource management*. Bangkok: Silpakorn University, p45. (in Thai)
- Thananan Boonwanna. (2021). *Cultural Heritage Management*. Retrieved March 2022, <https://1tambon.kku.ac.th/>. (in Thai)
- UNESCO. (2017). *Intangible Cultural Heritage*. Retrieved March 2022, <https://ich.unesco.org/doc/src/34299-TH.pdf>. (in Thai)
- Vitsapat Chaichuay. (2017). Sarasonthet Moradok Thang Watthanatham: Naeokhit Lae Praden Kan Wichai. [Cultural Heritage Information: Concept and Research Issues]. *Journal of Information Science*, 35(2): 130-153. (in Thai)

